

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

LES PRIMERES OBRES TEOLÒGIQUES D'ARNAU DE VILANOVA¹

Jaume MENSA I VALLS

D'uns anys ençà s'està produint un veritable esclat d'estudis arnaldians.² Han aparegut una dotzena de volums de les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia* i diverses edicions crítiques d'obres teològiques o espirituals d'Arnau de Vilanova.³ S'han

1. A propòsit de la publicació del primer volum de l'edició crítica de les obres teològiques d'Arnau de Vilanova: ARNALDI DE VILANOVA, *Introductio in librum [Ioachim] «De semine Scripturarum»*, *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton*, curante Josep PERARNAU (Corpus Scriptorum Cataloniae, series A: Scriptores. *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia [AVOThO]* III), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans – Facultat de Teologia de Catalunya – Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani, 2004, 214 pp. En endavant ens referirem a les obres editades amb les abreviatures *Introductio* i *Allocutio*.

2. Per a la bibliografia arnaldiana, breument comentada, dels darrers anys, cf. Jaume MENSA I VALLS, Sebastià GIRALT, «Bibliografia arnaldiana (1994-2003)», *Arxiu de Textos Catalans Antics* [en endavant *ATCA*] 22 (2003) 665-734; per a la bibliografia anterior a l'any 1994, vegeu el meu *Arnau de Vilanova, espiritual* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials XVII), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994.

3. El primer volum de les obres mèdiques sortí publicat l'any 1975. El projecte *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia [AVOMO]* fou impulsat i dirigit per L. GARCÍA BALLESTER (†), J.A. PANIAGUA i M.R. McVAUGH. Després de la mort de García Ballester, veritable ànima del projecte, l'any 2000, M.R. McVaugh, P. Gil-Sotres, F. Salmón i J. Arrizabalaga se n'han fet càrrec. El projecte és patrocinat actualment per la Universitat de Barcelona i per la Fundació Noguera. Per a una descripció de la gestació, del desenvolupament i dels resultats d'aquest projecte fins a l'any 2000, cf. *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (1975-2000). 25 anys d'un projecte internacional* (Col·loqui d'Història de la Ciència i de la Tècnica 3), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001.

Quant a les obres teològiques, cal destacar les edicions de J. Perarnau publicades dins l'*ATCA*. Entre les obres publicades destaquen: *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *Ars catholicae philosophiae*, *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, *Allocutio christini*, *Epistolam ad gerentes zonam*

celebrat a Barcelona dues Trobades Internacionals d'Estudis sobre Arnau de Vilanova (1994 i 2004) amb la participació d'arnaldistes d'arreu.⁴ Aquestes trobades han posat sobre la taula problemes bàsics, com ara l'autenticitat d'algunes obres d'autoria problemàtica, la relació entre les obres mèdiques i les teològiques, l'origen del corpus alquímic atribuït a Arnau de Vilanova. A més, diversos estudis han fet llum sobre aspectes de la vida i el pensament d'Arnau de Vilanova. En aquest context surt a la llum pública el primer volum de les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*. Atesa l'absoluta necessitat d'una edició crítica de les obres teològiques o espirituals d'Arnau de Vilanova, les *AVOThO* semblen cridades a marcar un veritable punt d'inflexió en els estudis sobre l'Arnau de Vilanova espiritual.

Les dues obres editades críticament en aquest volum i el seriós i innovador estudi introductor de l'editor, Josep Perarnau, omplen un buit molt significatiu en la biografia i el pensament d'Arnau de Vilanova. Fins ara, pel fet que les bases documentals i textuals relatives als primers anys d'activitat teològica d'Arnau de Vilanova no eren prou fermes, els estudiosos havien plantejat hipòtesis molt variades sobre els motius que empenyeren Arnau de Vilanova a escriure sobre qüestions de teologia, sobre la cronologia d'aquestes obres i sobretot sobre les fonts del seu pensament. En aquest sentit, les dades que ofereix el volum són extraordinàries a un triple nivell: biogràfic (o de motivacions), històric (de cronologia) i conceptual (d'influències rebudes). En aquest volum es perfila una fesomia nova d'Arnau de Vilanova, una fesomia que s'adiu més a la de l'autor del *De semine Scripturarum* que no pas als cabalistes jueus o a Joaquim de Fiore. Efectivament, crec que un dels grans mèrits d'aquest volum és mostrar l'enorme influència que el *De semine Scripturarum* va tenir en el primer Arnau, influència que d'alguna manera continua operant en obres teològiques arnaldianes posteriors.

L'objectiu d'aquestes pàgines no és tant presentar el contingut del volum o la teologia de les obres editades com comentar algun dels temes més significatius que planteja el text —i que són estudiats amb agudeses per l'editor, J. Perarnau—,⁵ i fer alguna

pelliceam o el pseudo-arnaldia *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi*. Per a més informació sobre aquestes edicions i d'altres publicades per Perarnau en el mateix ATCA o en altres revistes o llibres, vegeu els estudis de la n. 2. Cal esmentar també el volum següent: ARNALDI DE VILLANOVA, *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus Graecus 113)*. Nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS, graecitatem textus recensente Dionisio BENETOS, Universitatis Atheniensis doctore (Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevi, Scripta Spiritualia II, moderante Anshario Emm. Mundó), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002.

4. *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, 2 vols. A cura de J. PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials XVIII-XIX), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994-1995; *Actes de la II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*. A cura de J. PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials XXX), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005.

5. Per a una presentació general del volum, vegeu les meves recensions del volum en ATCA 23/24 (2004-2005) 575-577 i *Archivum Franciscanum Historicum* 98 (2005) 825-827. En un futur m'agradaria dedicar un o una part d'un estudi al pensament del que podríem anomenar *proto* Arnau de Vilanova espiritual.

observació crítica general sobre el volum, sobre les *AVOThO* i sobre el projecte més global del qual les *AVOThO* formen part: el *Corpus Scriptorum Cataloniae*. Els temes al·ludits són els següents: la cronologia de les primeres obres teològiques d'Arnau de Vilanova; el que Perarnau ha anomenat «les bases teològiques» d'aquestes obres; la consciència que Arnau podia tenir d'ell mateix; i finalment, l'empelt d'Arnau en la tradició cultural i espiritual. No són temes menors, ans de notable transcendència. Efectivament, fins ara els estudiosos han discrepat sobre la cronologia i l'ordre de les primeres obres teològiques d'Arnau de Vilanova. Amb aquesta edició i amb l'estudi introductori, els dubtes que hi podia haver quedat absolutament dissipats. El tema de la fins ara suposada influència del joaquimisme o de la càbala jueva rep nova llum. I, finalment, el tercer tema fa referència a la identitat d'Arnau de Vilanova, a la seva consciència. En aquestes obres teològiques primerenques es manifesta un Arnau diferent del que coneixem per les obres de la polèmica escatològica o posteriors, un Arnau que, per les raons que sigui —i que caldrà investigar en futurs volums— no tindrà plena continuïtat, un *proto* Arnau.

Abans, però, sintetitzem en poques línies el contingut del volum: una presentació de l'editor (pp. 5-6) obre el llibre, segueix el sumari (pp. 7-8), un extens i profund estudi introductori (pp. 9-81), l'edició de la *Introductio* i l'*Allocutio*, amb un aparat crític de variants textuals que dóna raó de tots els manuscrits coneguts que contenen les obres i un segon aparat de comentaris, especialment de referències internes i de fonts (pp. 82-138 i 139-204 respectivament), i les taules de citacions bíbliques (pp. 205-206), d'antropònims (pp. 207-209) i la general (pp. 211-212). Com és norma en les edicions de l'*ATCA*, dos índexs (pp. 121-138 i 182-204, respectivament per a cada obra) amb totes les paraules del text editat arrodoneixen l'edició i la fan més útil i fàcil de consultar. Com no podia ésser d'altra manera, el manuscrit pres com a base de l'edició d'ambdues obres és el Vat. Lat. 3824, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, manuscrit que Arnau de Vilanova va presentar a Climent V i que recollia totes les seves obres teològiques escrites fins a l'estiu de 1305. Els *stemmae codicum* (pp. 73 i 76), que il·lustren gràficament la transmissió textual de les dues obres editades, fan veure clarament l'absoluta primàcia del manuscrit esmentat. La *Introductio* parteix i en certa manera comenta el *De semine Scripturarum*, obra que Arnau de Vilanova atribuï —ara sabem que equivocadament— a Joaquim de Fiore. En realitat, el *De semine Scripturarum* fou escrit per un monjo de Michelsberg els primers anys del segle XIII. Segurament Arnau de Vilanova hauria conegut una versió (potser resumida) d'aquella obra a Montpeller durant la seva estada com a professor en la famosa escola de medicina de la ciutat (entre 1280 i 1290).⁶ Arnau pretenia interpretar místèricament el sentit ocult dels nombres i les lletres (*semina Scripturarum*) per tal de conèixer el futur; el *De semine Scripturarum* podia, doncs, ésser invocat com un precedent. Altres obres (aquestes autèntiques) de Joaquim de Fiore també són citades en aquest mateix sentit (en aquest cas com un intent de penetrar el coneixement de l'essència divina a partir de consideracions numèriques): el *Psalterium decacordum*, l'*Expositio Apocalypsis* i la

6. És de doldre que no puguem disposar de cap edició crítica del *De semine Scripturarum*, obra que tanta influència va exercir en Arnau de Vilanova i en els «espirituals» de la Mediterrània. Per aquesta raó encara són més d'agrair els molts fragments que Perarnau transcriu en els aparats crítics (BAV, Vat. Lat. 3819).

Concordia Veteris et Novi Testamenti. En canvi, Arnau de Vilanova no s'interessa gens per altres aspectes que actualment els estudiosos de Joaquim de Fiore consideren nuclears, fonamentals del pensament joaquimita, com són la teologia trinitària de la història i la concòrdia entre la història d'Israel i la història de l'Església. L'*Allocutio* desxifra el sentit del tetragrama trinitari (l'hebreu i la seva transliteració llatina) i els tetragrames cristològics (ihs, xps). Per a Arnau de Vilanova la conclusió és clara: «El Tetragrama hebreu revela el misteri de la Unitritinitat divina (tres supòsits en naturalesa única) i el llatí el de la “vera trinitas naturarum in verissima unitate suppositi”.»⁷

1. La cronologia de les primeres obres teològiques arnaldianes

En un estudi de l'any 1974, H. Lee proposà l'ordre cronològic següent de les primeres obres teològiques d'Arnau de Vilanova: *De tempore adventus Antichristi* (a partir d'ara *De tempore*), *Introductio* i *Allocutio*.⁸ Haurien estat escrites entre l'any 1288 i el 1292. Quins arguments tenia Lee per arribar a aquesta conclusió? A part de possibles coincidències en l'anàlisi del contingut de l'obra —sempre relatives, i més quan hom no podia disposar d'edicions solvents per a qüestions de cronologia—, Lee recollia i seguia el testimoni d'un fragment (editat i estudiat per Batllori)⁹ del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi*, obra que alguns especialistes tenien llavors per probablement autèntica d'Arnau de Vilanova, però que en canvi avui els estudiosos solen considerar apòcrifa.¹⁰ Segons una sèrie d'indicacions d'aquell fragment, l'obra hauria estat escrita

7. PERARNAU, *Estudi introductori*, en *AVOThO* III, p. 69.

8. H. LEE, «*Scrutamini Scripturas*. Joachimist Themes and *Figurae* in the Early Religious Writings of Arnald of Vilanova», *Journal of the Warburg and Courlaud Institutes* 37 (1974) 33-56.

9. M. BATLLORI, «Dos nous escrits espirituals d'Arnau de Vilanova», *Analecta Sacra Tarraconensia* XXVIII (1955) 45-70 i «Nuevos datos biográficos sobre Arnaldo de Vilanova», *Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica* 8 (1956 = *Actas del XV Congreso Internacional de historia de la medicina*, I) 235-237. Ambdós estudis han estat publicats també en M. BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme* (Obra Completa III), València, 1994, pp. 179-208 i 209-212, respectivament.

10. Per a la bibliografia sobre aquesta obra, vegeu J. MENSA I VALLS – S. GIRALT, «Bibliografia arnaldiana (1994-2003)». Els crítics —vegeu, per exemple, A. SCHÖNBERGER, en *Zeitschrift für romanische Philologie* 120 (1004/4) 747-750, o A. SOLER, en *Llengua & Literatura* 14 (2003) 443— han acollit favorablement les conclusions sobre la no atribució arnaldiana de l'obra. El mateix Batllori (*ATCA* XXI [2002] 786-787) ha admès que l'obra es apòcrifa. Amb tot, l'article signat per R.A. LO BELLO, «Arnaldo di Villanova dall'esegesi alla profezia», en *Florenca. Bollettino del Centro Internazionale di studi gioachimiti* 16-17 (2002-2003) 169-219, defensa l'autoria arnaldiana: atès l'estat actual dels estudis sobre aquesta obra, no crec que calgui donar més arguments. De cap manera, i menys si encara és possible després de la transcripció de l'*Abbreviatio*, no es pot sostenir que el *Tractatus quidam* és una obra arnaldiana anterior a la presentació del còdex Vat. Lat. 3824 per part d'Arnau a Climent V (estiu de 1305), perquè en aquest cas hauria estat inclòs en les diverses llistes d'obres arnaldianes (sobretot en la *Praesentatio facta Burdegaliae* o en l'*Abbreviatio*) i en el mateix manuscrit Vat. Lat. 3824. I també penso, com observà G.L. Postestà, que «non può [...] essere stata composta dopo il 1305»,

un parell d'anys abans d'acabar la dècada 1280-1290. Doncs bé, Perarnau transcriu (pp. 33-34) per primera vegada l'opuscle intitulat *Abbreviatio praesentationis factae Burdegaliae*. Aquesta obreta completa el fins ara text incomplet (car hi manca un foli en el Vat. Lat. 3824) de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, de tal manera que podem reconstruir, en paraules de Perarnau (p. 35), «els passos que donà la llista de les obres d'Arnau de Vilanova fins a arribar al resultat que es manifesta en el recull del Vat. Lat. 3824». A partir d'un nucli format per les primeres obres polèmiques i per les dues obres anteriors (*De prudentia catholicorum scholarium i Dyalogus de elementis catholicae fidei*) Arnau anà afegint-hi obres fins a arribar a la situació que ofereix la llista del Vat. Lat. 3824. En l'*Abbreviatio* Arnau de Vilanova afegeix les dues obres editades en el volum que comentem; aquestes obres foren escrites, reconeix Arnau de Vilanova, «diu est». En el Vat. Lat. 3824 aquestes obres ja ocupen els primers llocs. A més, sabem per les mateixes paraules d'Arnau de Vilanova que la primera part del *De tempore* fou escrita l'any 1297 i que el tractat fou completat posteriorment (1299-1300).¹¹ Amb les dades que ens ofereixen les llistes i el Vat. Lat. 3824 tenim que: a) l'*Allocutio* és datada el 22 de juliol de l'any 1292; b) el *De tempore*, és a dir el conjunt que integra el *De consummatione saeculi* de 1297, divulgat a París en 1299, i la part afegida per a respondre a les objeccions del teòleg, és de 1300;¹² c) la *Introductio*, que és copiada abans de l'*Allocutio* en el Vat. Lat. 3824 i que és citada en l'*Allocutio*, ha de ser lleugerament anterior.¹³

2. Les bases teològiques

Presentem ni que sigui esquemàticament, amb la finalitat que els comentaris dels altres temes esdevinguin més entenedors, els principis teològics d'aquestes dues primeres obres, tal com els caracteritza Perarnau:¹⁴

perquè «dopo la decisione del papa», és a dir, després de la decisió de Climent V de reservar-se l'examen i el judici de les obres d'Arnau de Vilanova, «la polemica eresiológica si spegne». Arnau de Vilanova, com encertadament suggereix Postestà, no hauria tingut cap interès «a riacenderla». Vegeu ATCA 13 (1994) 399.

11. *De tempore*, l. 355-357 (PERARNAU, ATCA 7/8 [1988-1989] 142): «Per nouissima uero tempora dat intelligere ultima annorum centenaria illius etatis, ad que nos, qui nunc ab aduentu Domini computamus ·M· CC· XCXVII· annos, proculdubio uenimus», BAV, Vat. Lat. 3824, f. 56d-57a, i Borgh. 205, f. 31ab. Vegeu en aquest sentit J. PERARNAU, «Habent sua fata libelli. Sull'attribuzione ad Arnaldo da Villanova del "Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi"», en procés de publicació dins *Archivum Franciscanum Historicum* 98 (2005) 815-820.

12. És en realitat, doncs, una obra més tardana. Abans (1297) Arnau de Vilanova va redactar el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* i l'*Alphabetum catholicorum*.

13. Amb les dades de què disposem actualment, la informació que ofereix el *Tractatus quidam* sobre el *De tempore*, i que havia servit de fonament per a la proposta de Lee, ha passat a ser un argument més contra l'autoria arnaldiana del tractat. Sobre la incompatibilitat d'aquesta informació amb la que ofereix el mateix Arnau en el *De tempore* s'assenta l'article de Perarnau citat en la n. 11.

14. Cf. PERARNAU, *Estudi introductori*, 46-48.

- a) L'«omnicausalitat totpoderosa, transcendent i sobirana de Déu», que tot ho regeix.
- b) La personificació d'aquella omnicausalitat divina en la persona de Jesucrist, que l'exerceix.
- c) L'actuació de l'omnicausalitat divina és determinada pel beneplàcit de Déu.
- d) En l'obra de Déu tot té la seva raó de ser, no hi ha res de sobrer.
- e) La inspiració divina i la desvelació del sentit amagat en la creació són dos camps concrets de l'actuació totpoderosa, transcendent i sobirana de Déu.
- f) Tota la creació i la Bíblia són plenes de misteris que només Jesucrist pot desvelar.
- g) El resultat de l'actuació totpoderosa de Déu i la desvelació dels misteris és doble: «notificatio uel ostentio operum iustitiae in electis» i «manifestatio aduentus Filii incarnati».¹⁵
- h) Déu anirà desvelant progressivament el sentit amagat en la creació i en la Sagrada Escripura.

3. L'autoconsciència d'Arnau

Arnau de Vilanova havia estudiat medicina i no teologia. Havia freqüentat, això sí, durant algun temps l'*Studium Linguarum* de Santa Caterina, de Barcelona, o el Convent dels dominics de Montpeller. Ara bé, l'interès d'Arnau de Vilanova per la teologia no passava d'aquí: abans mai no havia escrit cap obra teològica. Per què, doncs, tot d'una, quan ja tenia més de cinquanta anys i molta feina com a metge dels reis catalans, decideix escriure obres de teologia? Segurament mai no ho sabrem del tot, però segur que un text de l'*Allocutio* ens hi ajuda:

«Videns ergo me solum, coactus sum [...] ad Magistum recurrere [...] et confissus sum optinere gratiam illuminationis ab eo super quesito preambulo, propter duo:

Quorum unum est quia semper affuit mihi circa investigationem occulte ueritatis in creaturis, ita quod, postquam ipse dignatus est me uidere, nulla quesita ueritas in aliqua materia considerationum mearum mihi latuit, cum tamen antea, nec in inuentis ab aliis nec in proprio labore quescere poterat intellectus meus. Vnde, uisus ab eo misericorditer, clare inspexi eum in mente mea, nec postmodum defuit oculis meis, quia quidquid corporaliter uideo, mihi representat eundem in oculo mentis et sic radio sue presentie queque predictorum inuestigabilium hactenus mihi patere conspexi, coactus inexpugnabili ueritate de hoc in eo tantummodo gloriari.»¹⁶

És clar, doncs, que darrere les obres editades hi hagué una profunda vivència personal. Una vivència que, d'acord amb els principis teològics que hem presentat en l'apartat anterior, empeny Arnau a desvelar els secrets amagats. Ara bé, podem preguntar-nos amb l'editor: quan es produí aquesta vivència?, de quin tipus fou?, quins efectes tingué en Arnau de Vilanova? Són preguntes que només el temps —i futures edicions i recerques— permetrà d'esclarir totalment. Caldrà, doncs, estar atents a noves dades. Personalment em criden l'atenció certes fórmules que Arnau de Vilanova utilitza per a auto-

15. *Introductio*, 100/337-101/339.

16. *Allocutio*, 148/199-149/212.

qualificar-se, o la força amb què exigeix, per exemple, un determinat comportament al bisbe de Girona, o la convicció amb què s'adreça al mateix papa. És inevitable la pregunta: qui es creia que era Arnau de Vilanova?, quina consciència tenia de si mateix?¹⁷

4. Els antecedents culturals i religiosos

En la *Introductio* Arnau de Vilanova cita, a més del *De semine Scripturarum*, el *Psalterium decacordum*, l'*Expositio Apocalypsis* i la *Concordia Veteris et Novi Testamenti*. A partir d'aquestes citacions, i d'altres semblants de posteriors, alguns estudiosos han sostingut que Arnau de Vilanova és un autor joaquimita. L'estudi de Perarnau posa de manifest que (p. 17) «de Joaquim de Fiore, interessa a Arnau, almenys en el moment d'escriure la seva *Introductio*, el fet que aquell “divina revelatione sufficienter edisserit” les significacions dels nombres per a la previsió del futur a partir de la setmana bíblica de la creació». Ara bé, els temes centrals de Joaquim de Fiore, és a dir el paral·lelisme entre les generacions del Vell Testament i el Nou Testament, la teologia trinitària de la història o l'edat de l'Esperit Sant, no apareixen enlloc.¹⁸

En canvi, la influència del *De semine Scripturarum* és molt més forta. Per a Arnau, l'aportació d'aquesta obra la trobaríem en el fragment següent:

«Cum autem eterna Sapientia plures habeat reuelandi modos, inter ceteros unus est ille, quem actor insinuat in hoc opere *De semine Scripturarum*, scilicet, quia posuerit Deus in elementis rerum significaciones, quibus humana ratio, quasi prenoscendo, ualeat contemplari futura. Tantum, inquam, quantum eidem placet actori quod homini notum fiat, sicut in elementis scripturarum eleganter prosecutus est actor iste. In quo tractatu per totum supponit huiusmodi rationem: Nichil in diuinis effectibus potest esse elementum nisi a Deo sit.»¹⁹

Perarnau (p. 27) sintetitza amb les paraules següents el sentit que per a Arnau de Vilanova té el *De semine Scripturarum*:

«li oferia un precedent per a sumar-se també ell al grup d'aquells qui creien haver trobat en la significació misteriosa dels nombres la clau per a endevinar la previsió dels plans de Déu damunt la història de l'univers; i alhora un mètode d'anàlisi de les tres característiques de les lletres (“figura, potestas, ordo”), per a espremer-ne no pas únicament el significat misteriós dels nombres per a preveure el futur, ans també el doctrinal que permetés de confrontar la fe cristiana amb la infidelitat dels qui neguen la unitritinitat de Déu, en particular amb la dels hebreus, cosa que farà en l'*Allocutio*».

17. En el meu treball *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions* (Col·lecció Sant Pacià 61), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1998, pp. 297-299, vaig recollir alguns fragments de diverses obres d'Arnau de Vilanova en aquest mateix sentit.

18. Per a una comparació entre aspectes de la teologia de la història entre Arnau de Vilanova i Joaquim de Fiore, vegeu J. MENSA, «En aquest centenar que ara corre fenirà lo món. Els darrers temps en autors catalans del segle XIV: Arnau de Vilanova i Ponç Carbonell», en *Afers. Fulls de recerca i pensament* 37 (2000) 569-584, esp. pp. 575-579.

19. *Introductio*, 87/105-88/113.

El *De semine Scripturarum* és, doncs, un precedent clar de l'exegesi arnaldiana que es proposa descobrir el sentit ocult de les paraules a partir de desxifrar el de les lletres que la formen. Anys abans, J. Carreras i Artau, convençut que el precedent que ara Perarnau ha trobat en el *De semine Scripturarum* havia d'existir, el buscà en la càbala profètica. Queda clar, doncs, que el precedent es troba en la mateixa tradició cristiana.²⁰ L'editor l'ha encertada de ple i en cap cas no ha d'anar més enllà, però els historiadors de les idees tenen un camp obert d'estudi: tingué continuïtat aquest mètode d'Arnau de Vilanova en autors posteriors? ¿Podria considerar-se, com suggerí Eusebi Colomer,²¹ que Arnau de Vilanova és un precedent de la càbala cristiana del Renaixement?²²

5. Conclusió

Cal agrair a Josep Perarnau, en quant editor del volum, que hagi posat a disposició dels estudiosos en una pulcra edició crítica el text de les dues primeres obres teològiques d'Arnau de Vilanova. L'edició del text és molt acurada, amb els aparats textual i de comentaris molt ben elaborats. Cal agrair-li també l'estudi introductor, realment innovador i aclaridor. D'aquesta edició i de l'estudi introductor emergeix molt ben dibuixat el *proto* Arnau espiritual, un Arnau molt diferent del(s) que coneixem per les obres polèmiques, per les obres postpolèmiques i fins i tot per les obres que escrigué immediatament després d'aquestes que ara presentem, el *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* i l'*Alphabetum catholicorum sive dialogus de elementis catholicae fidei* (obres aquestes que han de ser objecte del volum següent de les *AVOTH*). És una peça fonamental del gran trencaclosques que és el pensament i la vida d'aquest gran pensador i metge català. Ara coneixem millor per què Arnau de Vilanova va decidir-se a escriure obres espirituals per tal de desxifrar els misteris de la història, quines

20. PERARNAU, *Estudi introductor*, 80: «En relació als dos tractats nostres existeix una consistent literatura que volta entorn el caràcter cabalístic de l'*Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton*; crec, per contra, que el primer resultat del present estudi introductor és el de constatar que tenim a les mans dos texts que, en grau divers, certament, però en innegable continuïtat, formen un cert bloc amb el tractat germànic *De semine Scripturarum*, ni que només sigui en el sentit de desplegar uns principis exposats en aquell text, els del contingut ocult o místic de tota la realitat i el de la possibilitat de la seva successiva "desvelació" i plena realització abans del final dels temps per concessió de Déu i el treball humà, en qualsevol dels estrats de la realitat, treball que converteix els seus agents humans en "profetes".»

21. E. COLOMER, *El pensament als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 252.

22. La influència que exercí el *De semine Scripturarum* en el pensament teològic d'Arnau obliga a replantejar alguns temes. I posaré un exemple, que des de fa temps —cf. *RCatT XV* (1990) 461— em crida l'atenció, més o menys semblant a aquest que ara comentem: el principi exegètic «dies pro anno». Efectivament, Arnau de Vilanova l'utilitza moltíssimes vegades, sobretot en les obres polèmiques per a interpretar Dn 12,11, però també abans (p. ex., en la *Introductio*, 106/453-107/484). Aquest principi era aplicat per autors jueus (Bonastruc de Porta o Abraham bar Hiyya, sense anar més lluny), però en canvi, en la *Carpinatio*, BAV, Vat. Lat. 3824, f. 201 b-c, Arnau de Vilanova l'atribueix a l'autor del *De semine Scripturarum*. Caldrà, doncs, estudiar la influència d'aquesta obra en el conjunt del pensament arnaldia.

eren les influències que va rebre (*De semine Scripturarum*), quina és la cronologia exacta de les primeres obres, etc. Futures edicions hauran de donar raó de perquè el pensament d'Arnau de Vilanova evolucionà vers altres direccions, i aquest *proto* Arnau no tingué plena continuïtat. Però no fem passar la rella davant els bous. L'enhorabona, doncs, per aquest magnífic treball!²³

I per acabar fem algunes observacions, en primer lloc, sobre les *AVOThO*, i després sobre el *Corpus Scriptorum Cataloniae*.

a) Des de fa més de mig segle hi ha hagut diversos projectes d'edició crítica de les obres espirituals o teològiques d'Arnau de Vilanova. Aquests projectes sovint han donat resultats positius concrets, però considerats en la seva globalitat no han estat reeixits: moltes de les obres teològiques i espirituals d'Arnau de Vilanova continuen inèdites. L'edició crítica de les obres teològiques d'Arnau de Vilanova és una tasca absolutament necessària i fins i tot urgent. El problema principal d'una col·lecció d'edició crítica és que és un projecte a mitjà termini; un projecte, doncs, que requereix un treball llarg, pacient i ben fet; estudiosos competents que puguin tirar el projecte endavant i un suport ferm i estable de les institucions que hi donen suport. I a casa nostra aquestes condicions, més que la norma, han estat l'excepció. Amb motiu de la celebració del 25è aniversari de les *AVOMO*, L. García Ballester recordà que, quan anà a demanar suport per al projecte d'edició crítica de les obres mèdiques al rector de la Universitat de Barcelona, el rector, Fabià Estapé, li digué: «No cabe duda de que es usted un insensato. Me está proponiendo que financie un proyecto que comprende veinte volúmenes y cuyo plazo de realización lo cifra en alrededor de veinticinco años. Mire, no conozco en España un proyecto cuya realización aguante más allá de dos o tres años. Y más en el momento actual. Pero está usted ante otro insensato. No seré yo quien impida comenzar, al menos, esta hermosa aventura.»²⁴ Si el projecte d'edició de les obres mèdiques és a hores d'ara un èxit és precisament perquè hi ha hagut persones i institucions que han sabut treballar a mitjà termini.

Actualment, ateses les condicions socioculturals i econòmiques de casa nostra, potser ja no és tan «insensat» un projecte com aquest. Cal aprofitar, doncs, el moment per a recuperar part del camí que no hem fet i anar-nos posant, també en aquest àmbit, a un nivell apropiat al que pertoca a un país que forma part de la Unió Europea.

Les *AVOThO* no comencen de zero: poden seguir les petjades de les *AVOMO*, tenen també l'experiència d'altres projectes d'edició d'obres arnaldianes i tenen sobretot l'excepcional experiència de Perarnau. Efectivament, les múltiples edicions crítiques i transcripcions d'obres arnaldianes que Josep Perarnau ha anat publicant des dels començaments de l'*ATCA* i ja abans dins altres col·leccions faciliten enormement la feina i són el model a seguir. Les descobertes codicològiques dels darrers anys i els estudis que han fet una mica més de claror sobre l'autoria d'obres problemàtiques ben

23. Pràcticament no he trobat cap errada en el volum. A la p. 39, suposo que el bon coneixement que l'editor posseeix de les obres lul·lianes ha contribuït a transformar el *Tractatus quidam* en un *Tractatus brevis*. D'acord amb els usos i costums de la Biblioteca Vaticana, potser seria convenient de substituir «Vat. Borgh. 205» simplement per «Borgh. 205».

24. L. GARCÍA BALLESTER, «El "Proyecto Arnau": origen y gestión», en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (1975-2000). 25 anys d'un projecte internacional* (Col·loqui d'Història de la Ciència i de la Tècnica 3), Barcelona: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 2001, p. 15.

segur que contribueixen a aplanar el camí. Caldrà, però, intensificar la investigació en aquests dos àmbits.

Considero molt remarcable el fet que les institucions que donen suport al projecte siguin diverses i variades: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani. Cal agrair-los el seu suport. Esperem que el seu patrocini sigui ferm i generós.²⁵

b) La presentació de les *AVOThO* segueix el mateix format que les *AVOMO*, tret del color de les sobrecobertes: en les *AVOMO* és verd i en les *AVOThO* un beix salmó. Hom ha previst tretze volums per a les *AVOThO*: el primer (que serà el darrer a publicar-se) serà dedicat a la descripció dels manuscrits i a la bibliografia; el segon volum continuarà el *Diplomatarium Arnaldi de Villanova*; el tretzè aplegarà diverses reaccions a l'obra teològica d'Arnau de Vilanova. L'obra arnaldiana serà publicada, seguint un ordre cronològic i temàtic, en els deu volums que resten.²⁶ L'adjectiu *teològica* referit a *opera* és adequat —i al capdavant potser l'únic possible— si s'entén en l'accepció més genèrica de la paraula. La il·lustració de la sobrecoberta de l'edició de les *AVOThO* (si no m'erro, la miniatura d'Arnau de Vilanova presentant el *De mysterio cymbalorum* a Bonifaci VIII, del ms. 40.E.3 de la Biblioteca Corsiniana de Roma) és molt ben trobada. El branquilló de l'lorer de la coberta és ben conegut dels lectors de l'*ATCA*: el parentiu resta així visible.

Així com el contingut dels darrers volums de l'*ATCA* està digitalitzat i es pot consultar (gratuïtament) en una pàgina web de l'Institut d'Estudis Catalans, em sembla que seria realment profitós de fer quelcom semblant amb els volums de les *AVOThO*. O, posats a suggerir, encara millor: crear una pàgina web arnaldiana, de l'estil de la que la Universitat de Barcelona manté sobre Ramon Llull, que pogués aplegar els diversos estudiosos d'arreu que actualment treballen sobre aspectes arnaldians, donés raó dels principals treballs i edicions (principalment *AVOThO* i *AVOMO*) i posés a disposició de les persones interessades eines de treball i informació sobre Arnau de Vilanova.

c) Una darrera paraula sobre el *Corpus Scriptorum Cataloniae (CSCAT)*. Segons llegim en la penúltima pàgina —no numerada— del volum, el *CSCAT* és «un projecte científic d'aplec, estudi i publicació de l'herència escrita del poble català amb sentit de globalitat, integrant tots els textos, escrits o traduïts en qualsevol llengua, d'autors catalans o relacionats per qualsevol raó amb les terres catalanes». De moment, hom preveu quatre sèries: *Scriptores* (de la qual formen part les *AVOThO*), *Scripta*, *Versiones* (el magnífic *Corpus biblicum Catalanicum* s'integra en aquesta sèrie) i *Subsidia*.

25. De mica en mica caldria anar fent les passes necessàries per tal de poder optar al reconeixement i al finançament que els grups de recerca poden obtenir del DURSI, del MEC i de la Unió Europea.

26. A la darrera pàgina del llibre, i a l'orella posterior de la sobrecoberta, el lector trobarà el pla d'edició de les *AVOThO* en tretze volums. Observem que, en referència al volum XI, allà on diu «*Confessió de Narbona*» hauria de dir «*Lliçó de Narbona*». De moment hom no preveu l'edició de l'almenys problemàtica *Expositio super XXIV capitulum Matthei*. El temps ajudarà a decidir en quin volum han de ser incloses algunes epístoles, el *Raonament d'Avinyó*, la *Interpretatio de visionibus in somnis dominorum Iacobi secundi regis Aragonum et Friderici tertii regis Siciliae eius fratris* i, per què no?, els decrets de les *Constitucions de Sicília* inspirats en la *Informació espiritual*.

És sens dubte un projecte ambiciós, de gran abast, a mitjà i llarg termini, amb una clara vocació de ser un eix vertebrador d'edicions del ric patrimoni documental català. A Catalunya, certament, hi ha hagut des de fa un segle iniciatives concretes molt valuoses, però calia un projecte general com el *CSCAT*. El *CSCAT* pot seguir el ja llarg camí fet per altres projectes semblants a Europa. Els *Monumenta Germaniae Historica* podrien ésser-ne un bon exemple. I si a Catalunya, per unes circumstàncies polítiques i culturals ben particulars, un projecte com aquest arriba amb retard, d'altra banda, com a contrapartida, pot disposar de l'experiència d'aquests altres projectes i dels recursos que ofereix l'actual tecnologia.

Enhorabona, doncs, a Josep Perarnau per tan magnífic volum!

Jaume MENSA I VALLS
Rambla Sant Ferran, 52, 1-2
E – 08700 IGUALADA (Barcelona)
E-mail: jaume.mensa@uab.es
jmensa@uoc.edu